

DR. DORTSÁK GYÖRGY—KUTAS ISTVÁN

Szemétre épült városrészek

Ha a Várból vagy a Rózsadombról letekintünk az alattunk fekvő városra, nem tudjuk magunkat kivonni az elénk táruló látvány varázsa alól. Tudatunkban fel sem merülhet, hogy még alig 150—200 évvel ezelőtt a szorosan vett mai Belvároson kívül szemétdombok tucatjai, legális és illegális szemétkerakóhelyek sokasága terült el ezen a tájon.

Hogyan alakult ki a mai városkép?

Maradjunk egyelőre Pestnél. A város topográfiailag sík területen fekszik, és a Duna is ren-

dezett kőpartok közé szorítva folyik. Ez a helyzet most; de nem ilyen volt eredetileg.

A terep teljes kiegyengetése sok munkával járt, hiszen Pest régi határain belül számos tó terült el, kisebb dombok emelkedtek, s a legelők közepette mélyedések szeltek át a vidéket. Azóta ez a mezőség beépült. A buckákat elegyentették, a folyó partját, a patakokat szabályozták, a kisebb-nagyobb tavakat, árkokat betöltötték.

Közben az építkezéshez sok téglára és más építőanyagra volt szükség. A tereprendéssel egyidejűleg tehát újabb, mesterséges gödrök keletkez-

tek: téglagyári agyabányák, sóder- és homokbányák gödrei. Ezek méreteire csak egy példa: a Drasche téglagyár (ma Épületkerámiaipari Vállalat) kőbányai agyabányája kb. 10 millió m³ nagyságú üreget hozott létre.

Mivel töltötték be ezeket a mesterséges gödröket?

Szemét és szemét...

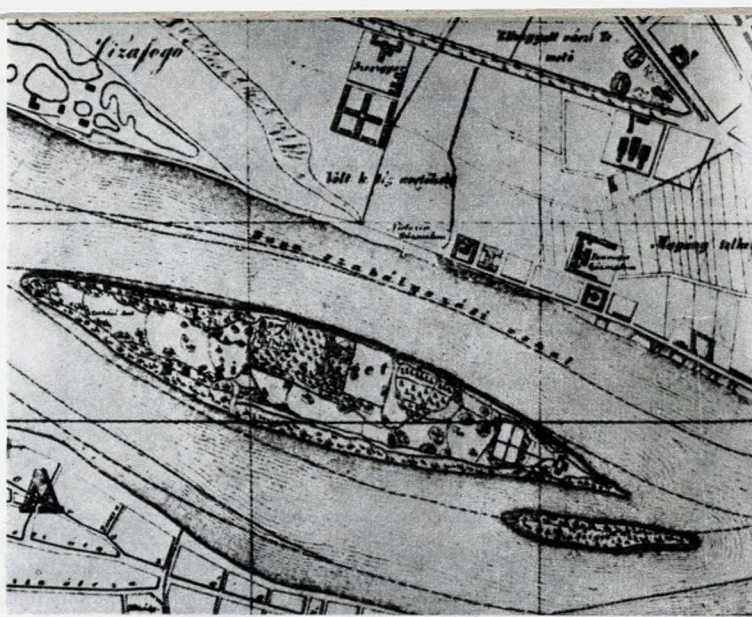
Elsősorban a közelben levő dombok földanyagával. És ha az sem volt elég, mi állott még rendelkezésre? Szemét és — szemét. A szilárd hulladék — mint töltésre alkalmas anyag — keletkezése ugyanis folyamatos.

Már az ősemberi települések szomszédságában is megtalálhatók a szemétdombok. A települések fejlődése magával hozta a népsűrűség növekedését, s ekkor még nem lehetett a szeméttel „csak úgy” eldobni, mert a szomszédságra is tekintettel kellett lenni. Odébb vitték tehát, és természetes gödrökbe, árkokba, folyóvizek partjára öntötték, vagy mesterséges, kiásott mélyedésekben helyezték el a hulladékot.

A lakosság — miután a városokban már korlátozták a szemétkerakást — a városfalakon át dobálta ki a hulladékot ezért az a falak közvetlen köze,

Régi térképek a IX. kerületről, ahol később a tavak helyén szemétteltelepet létesítettek

Térkép az Újpesti rakpartról (XIX. század közepe)

leben, a városfalakon kívül halmozódott fel. A városokba az alkonyat beálltával nem volt szabad bemenni, a városkapun kívüli fogadóknak vagy a szabad ég alatt lehetett csak az éjszakát eltölteni. Elképzelhető, milyen tömegű hulladék, szemet, mocskok, állati és emberi ürülék vette körül a városkapukat. (Itt meg kell jegyezni, hogy azokban az időkben a szemet és az emberi, állati ürülék egy fogalomkörbe tartozott, s csak a fejlődés egy későbbi szakaszában választották el a kettőt egymástól.)

A falakon belüli elhelyezkedés és zsúfoltság természetesen az egészségügyi viszonyokra is kihatott, és betegségek, járványok gyors elterjedését okozta. Ezek ellen már az ókorban is igyekeztek védekezni, nemcsak járványok megjelenésekor, hanem megelőző tisztasági rendelkezésekkel is.

Athénban szigorúan tiltották a szemet kiöntését az utcára. Rómában az utcák tisztaságát különösképpen ellenőrizték; a legfőbb felügyelői tisztet — egyéb feladataik mellett — az aedilisek töltötték be. A város takarítását külön e célra felállított rabszolgacsapat végezte, de emellett a házak előtti tisztaságért a háztulajdonos, illetve a lakó volt a felelős. A császári Rómában csupán a vízvezetékek tisztításával 200 főnyi csoport foglalkozott. Mintaszerű csatornahálózatuk volt, s a szennyvizet a Tiberisbe vezették. Az utcák tisztasága azért még így sem volt tökéletes. Nemcsak szemet és hulladék, helyenként állati tetem is hevert. Rómában egyébként nyilvános illemhelyeket is felállítottak, s ezek némelyike vízóblítással működött. (Pest városának tanácsa elé az első nyilvános vizelde üzembe helyezésének javaslata 1868. június hó 16-án került!) De az ókori római bérházakban — ún.

insulákban — a mai szemmel tűrhetetlen állapotok uralkodtak. Az emeleteken nem volt árnyékszék, legfeljebb az udvaron közös latrina. A fekáliát reggel a szeméttel vitték le a ház szemetgyűjtő gödrébe, de nem volt ritkaság az sem, hogy éjjel kiöntötték az utcára. Az ablakon keresztül kidobott vagy kiöntött tárgyak ellen jogi védelmet is adott a római törvénykönyv. Kár esetén a lakás gazdáját kártérítésre kötelezték a sértett javára.

Az első hatósági rendelet

A középkori városok utcái még szemetesebbek voltak, mint a császárkori Rómáé. Így pl. II. Frigyes császár majdnem belefutott az utcát elborító szeméttel és mocskokba, mikor 1480-ban Tuttlingenben tett látogatásakor leesett a lováról.

A rendszertelen, ötletszerű szemetlerakást nem lehetett tovább megengedni. Elsősorban közegészségügyi okok szóltak ellene, de a rohamos városiasodás sem engedte meg a „vad” lerakásokat.

A következő fejlődési fokon már hatóságok határozták meg a szemetlerakóhelyeket, mélyedések, elhagyott bányák, árkok s kisebb számban sík területek kijelölésével. Ezekre a helyekre hosszú időn keresztül a polgárok maguk voltak kötelesek a hulladékokat kiszállítani. A fejlődés későbbi szakaszában ezt szervezetten, vállalkozókkal végeztették.

A városok terjedésével és a beépített területek növekedésével a szemetlerakó helyek bekerültek a város belsejébe. A helyszűke miatt a már feltöltött és teljesen betemetett szemetlerakókra is elkezdtek építkezni. Eleinte kis viskókat, később már házakat, sőt egész városrészeket építettek a sze-

Az Újpesti rakpart fényképe (1890 körül)

Jól érzékelhető a szintkülönbség: a Várház (ma Közgazdaságtudományi Egyetem) mögött, balra a Sóház alig látszik ki a földből

méttelep fölé. Később a várospolitikai szeméttel betemetett gödröket felhasználta, sőt városépítési célokra egyenesen számításba vette; ezzel a folyamatos szeméttelhelyezést és feltöltést a városrendezés szolgálatába állította.

Hazánkban a szemet eltávolításáról már a középkorban gondoskodtak. A budai jogkönyv 350. és 351. pontja tartalmaz erre vonatkozó rendelkezéseket. De hivatkozhatunk vidéki városokra is. Így pl. Debrecenben 1645-ből, Máramaroszigeten 1652-ből, Egerben 1697-ből, Beregszászon 1793-ból találunk különböző tanácsi utasításokat az utcák tisztítására.

Budán és Pesten a már idézett budai jogkönyvön kívül az

1692. évtől kezdődőleg számos rendelkezés jelent meg utcatisztításról és szeméttelhordásról, és szigorú bírság alá vonták azokat, akik ettől eltérően valamelyik üres telemekre hordták, vagy egyszerűen az utcára öntötték a szemetet és hulladékot. (Egy 1830-ból származó ilyen rendeletet a „Budapest” 1976. novemberi számában facsimilében közöltünk.)

Szemétteltelepek és várostervezés

Kísérjük meg néhány szeméttel feltöltött terület sorsát nyomon követni.

Balla Antal Pest megyei hites földmérő térképén (1785) az Üllői út és Kőrösi út (Gyáli —

A Szent István park

Csigó László felvételei

Jenei István reprodukciói

Feltöltéssel hozták létre a Kőbányai Jubileumi parkot

Nagykőrösi út) között, illetve a határ mentén tavakat látunk, Nádastó, Sóstó, Fizértó és Füz-kút elnevezéssel.

Häufler 1850-es évekből származó térképén (Historisch-topografische Skizzen von Ofen und Pest" c. munkájának melléklete) már „Grosse Saulacken” és „Kleine Saulacken” megjelölések szerepelnek. A névváltozást indokolja, hogy a térképen a nagy sertés-tó mellett a „Schweinställe” (sertés-ólak) elnevezés is fellelhető.

A Pesti Tanács 1869-ben úgy rendelkezett, hogy az Üllői út nyugati oldalán a városi legelőhöz tartozó területet és a „nagysertés-tavat” szemétkerakóhellyé jelöli ki. Ez a terület az 1920-as évekből származó

térképen mint szemétkerakó, gyakorlótér, Kuttó dülő szerepel — ma pedig a József Attila lakóteleptől a Határ útig terjedő, túlnyomórészt ipari terület!

Talán még érdekesebb a pesti felső Duna-part története. Ezt a területet már 1846-ban szemétkerakóhellyé jelölték ki. A múlt század közepéről származó terven látható a part szabályozási vonala. A szabályozáshoz nagy mennyiségű anyagra volt szükség: ezt túlnyomórészt a szemétkerakó biztosította. 1869-ben már a Viktória malom táján rakták le a szemétkerakót, ami ellen a malom igazgatója tiltakozott. 1870-ben ismét szerepel a Pozsonyi út mint kijelölt kerakóhely.

Az 1920-as években körül-

belül az Árpád-híd magasságáig terjedt a szemétkerakó, mert a Népszava 1925. augusztus 9-i száma „A lepsi szemétkirály” címmel támadta az ott uralkodó állapotokat. A szemétkerakó alakja ma is kirajzolódik: az Újpesti rakpart — Pozsonyi út — Népfürdő utca magasan kiemelkedik a Duna fölé, majd enyhén lejtéssel süllyed a Kárpát utca (most töltik fel) és a Vizafogó pályaudvar felé.

Az 1920-as évek után feltöltött területek azonosítása már könnyebb, mert Halmai József segítségével — aki a Fővárosi Köztisztasági Hivatalnak több mint 50 éven át volt dolgozója — a helyszínen közösen behatároltuk a 40—50 évvel ezelőtti kerakóhelyeket.

Jelenleg a fővárosban keletkező hulladék 8 fővárosi és egy vecsési kerakóhelyre kerül. A városstervezés számol ezekkel, mert pl. a kőbányai park egy részének, valamint Pestlőrincen a strand mögött épülő parknak az alapjait már tervszerűen feltöltötték szemétkerakóval.

Épül a budapesti szemétkerakó, mely a fővárosi hulladéknak több mint felét semmisíti meg. A másik felének elhelyezésére alkalmas kerakóhelyekre azonban még hosszú időn keresztül szükség lesz. Ez már a közeljövőben is nagy problémát okoz, mivel a távolabbi szemétkerakóhelyek üzembe helyezése hosszabb szállítási időtartamot, s az eddiginél jóval nagyobb költséget követel majd meg.